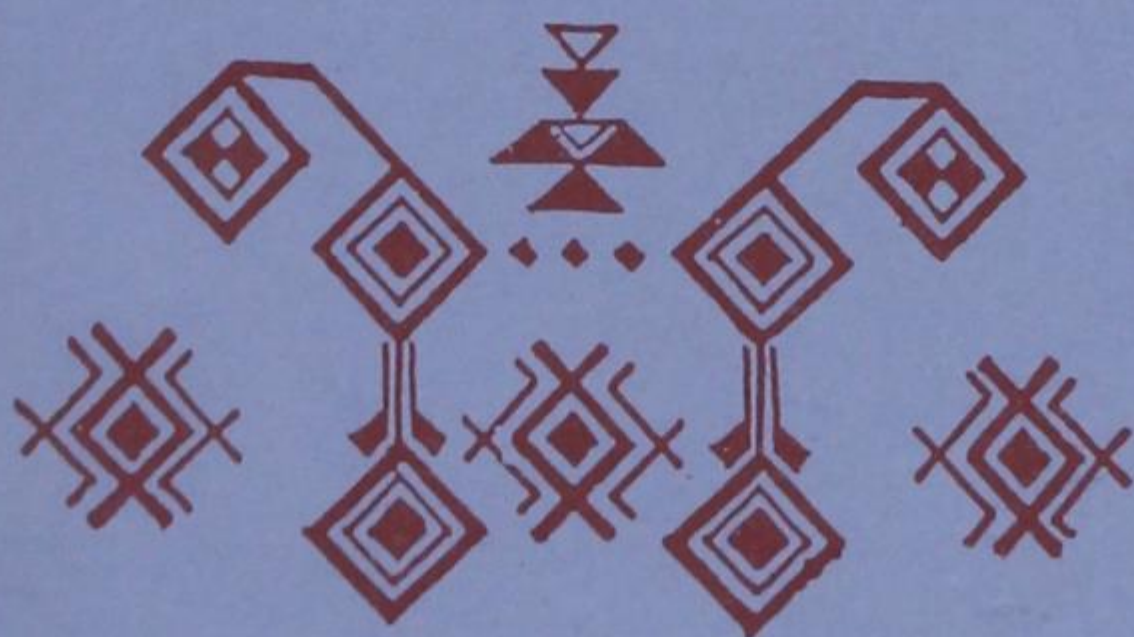

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΉΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

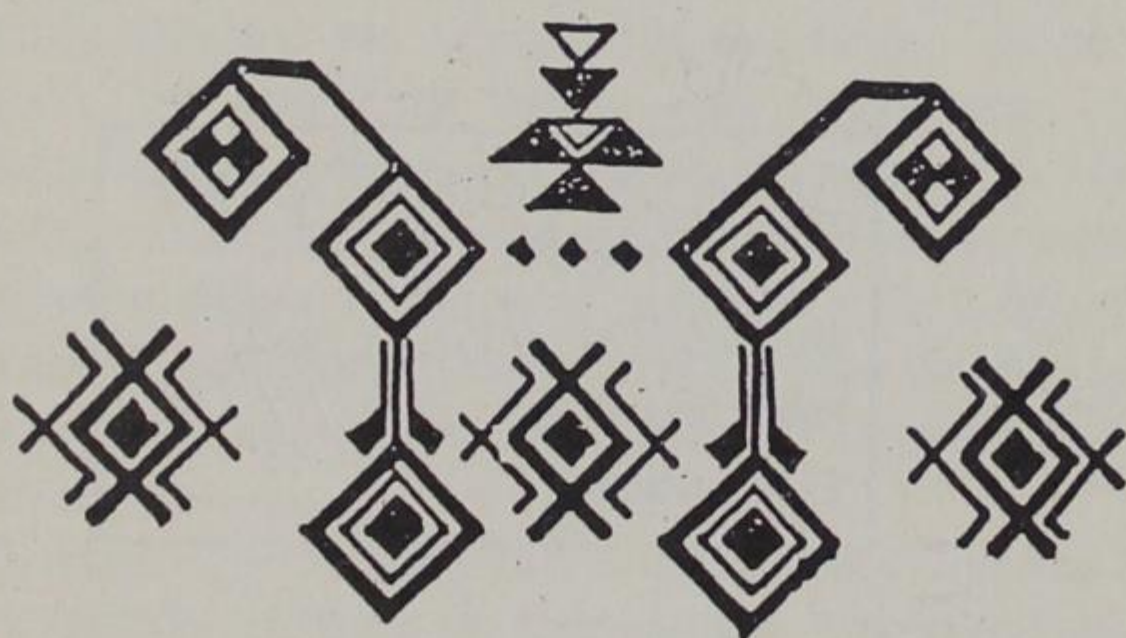
ΉΠΕΙΡΩΤΙΚΟ
ΉΠΕΡΟΧΟΤΙΟ

ΉΩΑΝΝΙΝΑ 1991

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΉΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΉΠΕΙΡΩΤΙΚΟ
ΉΠΕΡΟΧΟΓΙΟ

ΉΩΑΝΝΙΝΑ 1991

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

ΤΟΜΟΣ ΙΓ΄

Ίωάννινα 1990

Σύνταξη

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΒΛΑΧΟΣ

Έξωφυλλο

ΒΑΣΙΛΗΣ ΧΑΡΙΣΗΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ <i>Αγρ. 28632</i>
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ <i>5/11/92</i>
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ.

Τιμή τεύχους Δρχ. 1.000

ΙΩΑΝΝΗ Β. ΤΣΑΓΚΑ

Η ΖΕΡΜΑ ΤΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ (1618-1913)

Ιστορικά και άλλα στοιχεία του Ηπειρωτικού χώρου*

Η Ζέρμα, ένα από τα μαστοροχώρια της επαρχίας Κονίτσης του Νομού Ιωαννίνων, είναι το τελευταίο από τα χωριά του Νομού προς το βόρειο άκρο του. Έχει υψόμετρο 950 μ. και γειτονεύει από το μέρος της Μακεδονίας με τα χωριά: Επταχώρι και Χρυσή, και από το μέρος της Ηπείρου με το Κεφαλοχώρι (Λυκόραχη), τη Δροσοπηγή (Κάντσικο) και τη Φούρκα. Απέχει από το επαρχιακό διοικητικό κέντρο, την Κόνιτσα 45 χιλιόμετρα, ενώ από την κύρια αμαξωτή αρτηρία Κόνιτσας - Νεάπολης μόλις 3 χιλιόμετρα.

Χτισμένη στα ριζά μιας πλαγιάς του Γράμμου, —απ' όπου και η νεώτερη ονομασία της Πλαγιά (Β.Δ. 20-9-1955, ΦΕΚ Α' 287/1955)— τράβηξε, ποιος ξέρει πότε την προσοχή και το ενδιαφέρον των ανθρώπων, γιατί εδώ στην ευρύτερη περιοχή της βρήκαν τα λιγοστά και πενιχρά μέσα για να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες της ζωής.

Εκκλησιαστικά ανήκει στην Ιερά Μητρόπολη Δρυϊνουπόλεως Πωγωνιανής και Κονίτσης. Δικαστικά υπάγεται στο Ειρηνοδικείο Κονίτσης και στο Πρωτοδικείο Ιωαννίνων, ενώ αστυνομικά στο Σταθμό Χωροφυλακής Κεφαλοχωρίου και στο Α.Τ. Πυρσόγιαννης. Εκπαιδευτικά, φορολογικά, τηλεπικοινωνιακά, τραπεζικά, γεωργικά, κτηνοτροφικά, ηλεκτροφωτιστικά, δασικά, αγρονομικά υπάγεται στις αντίστοιχες υπηρεσίες ή οργανισμούς που έχουν την έδρα τους στην Κόνιτσα ή στα Ιωάννινα¹.

Η εδαφολογική δομή της με τις ομαλές βουνοκορφές της, τις κατάφυτες από χόρτα και δέντρα ποικίλων ειδών πλαγιές της, τα πολλά ρυάκια με τα πλούσια νερά που κατεβαίνουν άλλοτε τραγουδιστά και άλλοτε απότομα τα μικρολίβαδα και τα ξέφωτα, προσφέρονταν για τη διατήρηση και εκτροφή κατοικιδίων ζώων, που ήταν και η κύρια ασχολία των κατοίκων της από τα παλιά χρόνια. Η κτηνοτροφία, η γεωργία, αλλά παράλληλα και η μαστορική, ήταν οι κύριες ασχολίες των κατοίκων της Ζέρμας μέσα στην ιστορική της πορεία όπως χαρακτηριστικά έλεγαν οι γεροντότεροι, ο Ζερματινοί ήταν τσοπαναραίοι, κουδαραίοι και γεωργοί.

* Ευχαριστώ θερμά το συνάδελφο στο Πειραματικό Σχολείο Παν/μίου Αθηνών κ. Παύλο Νιαβή Φιλολόγο καθηγητή διδάκτορα της Βυζαντινής Ιστορίας για τη γλωσσική - φιλολογική επιμέλεια του άρθρου.

1. Βλ. *Λεξικό των Δήμων, Κοινοτήτων και Συνοικισμών της Ελλάδος*, Αθήναι 1956, σ. 124.

Ἡ ιστορία της κοινότητας Ζέρμας από την μέχρι τώρα έρευνά μας συνδέεται αναπόσπαστα με την παρακείμενη ομώνυμη ιερά κοινοβιακή Μονή Ζέρμας, η οποία, σύμφωνα με την σωζόμενη αποτύπωση της σφραγίδας της, φαίνεται να ιδρύθηκε το 1618, ενώ σύμφωνα με τη λαξευμένη κτητορική επιγραφή στο υπέρθυρο του Καθολικού του Μοναστηριού, ανακαινίστηκε για πρώτη φορά το 7164 «από κτίσεως κόσμου» δηλ. το 1656.

Ωστόσο η προφορική παράδοση κάνει λόγο για παλαιότερο μοναστήρι, το οποίο ήταν κτισμένο λίγο πιο κάτω από το προαναφερόμενο στη θέση Παλαιομονάστηρο. Σ' αυτή τη θέση, όπου υπήρχε η αγία Τράπεζα του καθολικού του ναού, διατηρείτο λιθόκτιστο εικονοστάσι μέχρι πρόσφατα. Γι' αυτό η προφορική παράδοση επιβεβαιώνεται και πρέπει να θεωρηθεί αληθινή.

Ο Π. Πουλίτσας αναφέρει ότι η ιστόρηση της Μονής Καμένας στη Βόρειο Ἡπειρο έγινε «δια χειρός Μιχάλη Ζωγράφου εκ κώμης Ζέρμας το έτος ΑΧΞΒ = 1662»¹, και αυτό μας κάνει να υποστηρίξουμε ότι η Ζέρμα ήταν κατά την Τουρκοκρατία μια ζωντανή συγκροτημένη, παραγωγική, αλλά και γεμάτη δύναμη κοινότητα, αυτοδιαχειριζόμενη και αυτοδιοικούμενη, γιατί ήταν μακριά από τα κέντρα λήψης των αποφάσεων της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας. Το ότι η Ζέρμα ήταν ζωντανό χωριό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι μάστοροι της Ζέρμας, κατά την περίοδο από του Αγίου Δημητρίου μέχρι των Αγίων Αποστόλων, ταξίδευαν σε πολλά μέρη της Ν. Ελλάδας και στην Αλβανία. Έτσι εξηγείται πως μάστοροι από τη Ζέρμα στα 1750 έχτισαν τον Άγιο Αθανάσιο στο χωριό Μπουκοβίνα της Λάκκας Σουλίου².

Ἡ Ζέρμα συγκαταλέγεται μαζί με τα άλλα χωριά της Επαρχίας Κονίτσης στα μαστοροχώρια της Κόνιτσας, όπως η Βούρμπιανη, η Πυρσόγιαννη κ.λ.π.³

Οι Ζερματινοί «κουδαραίοι» ταξίδευαν μέχρι το 1905--1908 στην Κόνιτσα, στο Λαχανόκαστρο, στη Βοστίνα, στο Αργυρόκαστρο, στο Δέλβινο, στη Δρόβιανη και στους Αγίους Σαράντα. Το Άγιο Όρος δέχτηκε κι αυτό τα μπουλούκια των Ζερματινών Κουδαραίων⁴.

Αλλά και μετά την απελευθέρωση της Ηπείρου το 1913 έχουμε μετακινή-

1. Π. Πουλίτσα «Επιγραφαί και ενθυμήσεις εκ της Βορείου Ηπείρου» στο: *ΕΕΒΣ* Τ. 5ος - 6ος 1228-1929.

2. Περιοδικό *Κόνιτσα* «Μπουλούκια: Μετακινήσεις και κτίσματα» Αναδημοσίευση από το *Αρμολόγ*, τεύχ. 24 Έτος 1989, σ. 5.

3. Βλ. Ν. Μουτσόπουλου: *Ἡ λαϊκή αρχιτεκτονική της Βέροιας*, Αθήνα 1967, σ. 50.

4. Ο Ν. Ζήνδρος, από τον οποίο πήραμε και τις πληροφορίες αυτές, δούλεψε στο Άγιο Όρος στα Μοναστήρια Βατοπεδίου, Ἰβήρων, Αγίου Παύλου, Ζωγράφου, Σιμωνόπετρας, Καρνές, Σταυρονικήτα. Πήγαιναν, όπως μας είπε 10ήμερη πορεία με τα «πράματα» (= ζώα - μουλάρια). Το μπουλούκι αυτό αποτελούσαν οι εξής Ζερματινοί: Βασιλάκης Ζήνδρος, Θεόδωρος Κατσόϊαν, Σπύρος Κατσόϊαν, Νικόλαος Παπαδημητρίου, Γρηγ. Παπαδημητρίου, Νικόλαος Τζιώλας. Έφευγαν τον Αι-Δημήτρη και γύριζαν των Αγίων Αποστόλων, για να μαζέψουν τα σπαρτά για τα σπίτια.

σεις των μπουλουκιών των Ζερματινών κουδαραίων. Ἐτσι μας διηγήθηκε ο τελευταῖος κούδαρης, «πετράς και πλακάς» που ζει στη Ζέρμα, τις περιπέτειές του: «Πήγα στο Ντέλβινο, Αργυρόκαστρο, Ξηρόμερο. Χτίζαμε τούρκικα σαράγια. Πληρωνόμασταν μεροκάματο. Τα χρήματα ἦταν πρώτα Ελληνικά, Ιταλικά και μετά Αλβανικά. Τα χρήματα τα χαλούσαμε στα Γιάννενα. Τα λέκια είχαν αξία τότε. Μια λιρέττα ἦταν 3 ελληνικές δραχμές. Δώδεκα χρονών πήγα στο Ντέλβινο (δηλ. 1922). Ὄταν ο πρωτομάστορας κούμπιαζε (κουραζόταν), τον διαδέχονταν ο ἄλλος. Βαστούσε ο ἄλλος το μπουλούκι. Οι Χρηστομητσαῖοι είχαν πρωτομάστορα τον παππού Μήτση και παππού Κώτα. Τρώγαμε ἀπό τους Νοικοκυραίους κυρίως κουρκούτια και κατσιαμάκια»¹.

Ἄλλος νεώτερος Ζερματινός μάστορας μας διηγήθηκε τα παρακάτω στα κουδαρίτικα²: Ξυσιρήθαμι ἀπ' του χωριό για πραχάλα. Γκινέψαμε στα καλύβια του Ντέσιου. Ξυσιρήθαμι στον Ξηρόλακκο. Γκινέψαμε στον καλόερο και μας καψάλσαν δύο ντισιέρα. Ξυσιρώμασταν για Καλαμπάκα ξυχώθηκαν δύο μαστόρ' στο Καστράκι για ν' αράξουν τροχό. Τρόχεψαν οι μαστόροι και τα λαγούδια γυάλιζαν. Καψάλσαν οι κουδαραῖοι με τον καρά και τα λαγούδια ἔμειναν με τα ντισιέρα για να ξεχωθούν στο Δομοκό». Δίνουμε και τη μετάφραση. «Φύγαμε ἀπό το χωριό (Ζέρμα) για δουλειά. Ξημερώσαμε στα καλύβια του Ντέσιου. Φύγαμε για τον Ξηρόλακκο. Κοιμηθήκαμε το βράδυ και μας ἔφυγαν δυο μουλάρια. Φύγαμε για Καλαμπάκα και πήγαν δύο μαστόροι στο Καστράκι για ν' αγοράσουν κρασί. Ἐπιναν οι μαστόροι και τα μαστορόπουλα κοίταζαν. Ἐφυγαν οι μαστόροι με το τραῖνο και τα μαστορόπουλα ἔμειναν με τα μουλάρια για να πάνε στο Δομοκό».

Τα παραπάνω πιστοποιούν το γεγονός ότι η Ζέρμα υπήρξε μαστοροχώρι. Παρ' όλα αυτά το επάγγελμα του κτηνοτρόφου υπερτερούσε στη Ζέρμα, γιατί την εποχή της σκλαβιάς είχε ιδανικοποιηθεί στη ζωή των κλεφτών και του βουνού. Ἐτσι ἐξηγείται το ότι η Ζέρμα, κατά την τουρκοκρατία είχε, δύο ονομαστούς κλεφταρματωλούς, τον Νικόλα Αδάμο και το Γιαννούλη Ζέρμα, για τους οποίους ἔχουμε σημαντικές μαρτυρίες· η δράση τους και η ζωή τους

Μία κατατοπιστική και ενδιαφέρουσα εικόνα για τη:

α) Συγκρότηση και σύνθεση των Ζερματινών «μπουλουκιών» β) Τα ξεπροβοδίσματα γ) Τα μέρη που δούλευαν οι Ζερματινοί δ) Τη ζωή τους ε) Τα ἑσοδά τους στ) Την επιστροφή τους στο χωριό και ζ) Τη γλώσσα τους, δίνει ο συγχωριανός μας Γ. Δ. Γκατζουγιάννης στο βιβλίο του, *η Ζέρμα*, Αθήνα 1982, σσ. 51--64.

1. Κων. Μήτσης γεννηθείς το 1910 ευρισκόμενος σήμερα εν ζωή. Η συνέντευξη πάρθηκε τον Ιούνιο του 1990. Το κουρκούτι ἦταν μείγμα αλευριού, τυριού και λαδιού, ενώ το κατσιαμάκι ἦταν μείγμα καλαμποκίσσιου αλευριού με λάδι.

2. Πρόκειται για τον Γρηγόριο Τσουμάνη, ο οποίος γεννήθηκε το 1917 και εργάστηκε ως μάστορας ὅλη του τη ζωή. Ἐτσι ἐξηγείται το ότι δεν ξέχασε τη συνθηματική αυτή γλώσσα των κουδαραίων και μας διηγήθηκε το προαναφερθέν κείμενο στα κουδαρίτικα, ὅπως το εἶχε μάθει ἀπό τους γεροντότερους.

συνδέεται με τα απελευθερωτικά κινήματα στην περιοχή της Βόρειας Ηπείρου και Δυτικής Μακεδονίας κυρίως στη λάκκα του Σαραντάπορου.

Όπως είναι γνωστό η περίοδος της Τουρκοκρατίας περνά όχι μόνο για τη Ζέρμα και την Επαρχία Κόνιτσας, αλλά και για ολόκληρη τη Β. Ήπειρο κάτω από ένα απάνθρωπο και απαράδεκτο καθεστώς στυγνής αναρχίας και τυραννίας, που άφησε ανεξίτηλα τα ίχνη της αγριότητας των ατίθασων Σπαχίδων¹ και Μουσουλμάνων της Κολωνίας². Οι Κολωνιάτες πλατσικολόγοι ζουν στη μνήμη των Ζερματινών μέχρι σήμερα. Την εποχή του Αλή Πασά (1776-1821) το βιλαέτι των Ιωαννίνων περιελάμβανε ολόκληρη την κάτω Αλβανία και μόνο η Κορυτσά υπαγόταν στο Βιλαέτι του Μοναστηριού. Το 1873 το Βιλαέτι των Ιωαννίνων περιελάμβανε πέντε σαντζάκια: Ιωαννίνων, Πρεβέζης, Αργυροκάστρου, Μπερατίου και Θεσσαλίας³.

Ο Αλής, όπως είναι γνωστό στόχευε στη δημιουργία αυτόνομου ελληνοαλβανικού κράτους, ενώ το Βαρόσι της Κόνιτσας αποτελούσε τότε ομοσπονδία διηρημένη πάλι σε πέντε τμήματα, κάθε ένα απ' τα οποία εξέλεγε δικό του αντιπρόσωπο. Οι πέντε αυτοί αντιπρόσωποι συγκεντρώνονταν στην Κόνιτσα και απεφάσιζαν για τα θέματα της επαρχίας⁴.

Αν λάβουμε υπ' όψη μας ότι η Ζέρμα απείχε είκοσι τέσσερις ώρες περίπου με τα πόδια από την έδρα του Αλή, είναι εύκολο να βγάλουμε συμπεράσματα, που δικαιολογούν τη θέση που είναι κτισμένο το χωριό και τη σχετική ανεξαρτησία που απολάμβαναν πάνω στα βουνά οι πρόγονοί μας⁵. Άλλοι κυνη-

1. Σπαχήδες, Τουρκ. λέξη. Τοπάρχες, Διοικητές περιφερειών, οι οποίοι διορίζονταν απ' ευθείας από την Πόλη.

2. Βλ. Θ. Γεωργιάδη, Μοσχόπολις, Αθήναι 1975, σ. 89.

3. Κ.Δ. Στεργιάπουλου, *Τα βόρεια σύνορα της Ηπείρου*, Αθήναι 1945, σ. 46 (σημ. 2). Πρέπει δε εδώ να σημειωθεί ότι σε μια και την αυτή εδαφική περιφέρεια σαντζακιού καζά συνυπήρχαν περισσότερα του ενός πολιτικά καθεστώτα. Η τουρκική διοικητική διάρθρωση των πόλεων, χωριών και νήσων δεν ήταν υποχρεωτικό να συμπίπτει με την εκκλησιαστική. Βλ. Π. Ι. Ακανθόπουλου, *Η ιστορία των ενοριών του Οικουμενικού Πατριαρχείου κατά την Τουρκοκρατία*, Θεσ/νίκη 1984, σ. 43.

4. Ε. Σούρλα Β' Η Κόνιτσα επί Τουρκοκρατίας, «*Ηπειρωτικά Χρονικά*» 1929, σσ. 206--234. Σκιαγράφηση της προσωπικότητας του Αλή-Πασά βλ. στο: Φάνη Μιχαλόπουλου, *Τα Γιάννενα κι η Νεοελληνική αναγέννηση (1648-1820)*, Αθήνα 1930 σ. 5-9.

5. Πληροφορίες από γεροντότερους Ζερματινούς αναφέρουν ότι επιλέχτηκε αυτή η θέση για την ένωση των Παλαιοχωριών της Ζέρμας γιατί: α) Δεν ήταν ορατή από τους δρόμους που χρησιμοποιούσαν οι ληστές και β) Υπήρχε η κεντρική πηγή που έβγαζε ωραίο πόσιμο νερό και μπορούσε να εξυπηρετήσει τις ανάγκες υδροδότησης όλων των κατοίκων. Όπως είναι γνωστό υπήρχαν κι άλλες πηγές σ' αυτό το χώρο όπως: Πηγαδούλι-Παπαθανασέϊκο-Γκούβα Γιάνν' Παλά-Τζιάκαν πηγάδι. Εξ άλλου μετά την υποδούλωση των Ιωαννίνων (9 Οκτωβρ. 1430) στον Σινάν Πασά και την εξέγερση του Διονυσίου Σκυλοσόφου (1611) όταν πιθανώς ανακλήθηκαν πολλά προνόμια ολόκληρη η Ήπειρος είναι αναστατωμένη: «Ο λαός της υπαίθρου αναζήτησε ασφαλέ-

γημένοι ίσως, ἄλλοι σφιχταγκαλιασμένοι με τα χώματα τῆς γῆς ὅπου γεννήθηκαν, φιλελεύθεροι και συνάμα φιλόπονοι, ζούσαν ἐκεῖ στα βουνά και τις πλαγιές τῆν οδυνηρή και φιλόπονη ζωή τους, γεμάτη λευτεριά και μεγαλείο.

Το ὅτι ἡ ζωή αὐτή τῆν εποχή εἶναι οδυνηρή και περιπετειώδης για τους Ζερματινοὺς διαπιστώνεται ἀπ' τις αυθεντικές μαρτυρίες και περιστατικά που ακολουθοῦν το θέατρο εισβολῶν, ἐξεγέρσεων επαναστάσεων και πολεμικών επιχειρήσεων, που λαμβάνουν χώρα στο Βαλκανικό χώρο και ἀρχίζουν ἀπό τον 17ο αἰώνα¹. Ὄταν το 1763 Ρῶσοι πράκτορες ἐρχονται στην ὑπόδουλη Ελλάδα σ' επαφή με στελέχη Ἑλλήνων επαναστατῶν (κλέφτες, προκρίτους, ἀρχιερεῖς), ἡ Πύλη, για να καταπνίξει αὐτά τα επαναστατικά κινήματα, ἐπέτρεψε στους Τουρκαλβανοὺς να εἰσβάλουν στον Ἑλλαδικό χώρο σκορπώντας το θάνατο και τῆν ἐρήμωση. Ἡ Ζέρμα δέχτηκε τότε τῆν καταστροφική μανία μ' ὄλο το πάθος τῆς ἀγριότητος και τῆς ἀπανθρωπιάς. Αναφέρεται πως οι Ζερματινοὶ που ἐξῆσαν τῆ ληλασία των Ἀρβανιτῶν συγκεντρώθηκαν κάποτε στον Ἀη-Λιά και ἔκαμαν «αναθέματα», ἀφού ἐρίξαν πέτρες και ορκίστηκαν να μην ἐπιστρέψουν στο χωριό, γιατί οι Ἀρβανίτες κατέστρεψαν τα πάντα².

Εἶναι ιστορικά τεκμηριωμένο πως ἀπό το 1769 οι διώξεις του Ἑλληνικού στοιχείου στην Ἡπειρο και ἐιδικότερα στη Βόρειο Ἡπειρο αὐξάνονται σε μεγάλο βαθμό και αὐτό ἀναγκάζει πολλοὺς Ἕλληνες να φύγουν ἀπό τῆ γῆ που γεννήθηκαν. Το 1769 ἐγίνε ἡ μεγάλη καταστροφή τῆς Μοσχοπόλεως ἀπό «ἐπιδρομείς με κακὴν και μιανάν ψυχὴν»³, πόλης, ἡ οποία ὑπήρξε κατ' ἐξοχὴν κέντρο του Ἑλληνικού πολιτισμοῦ και τῆς Ὀρθοδοξίας στην περιοχή τῆς Κολωνίας, ἐνῶ ἡ ολοκληρωτική καταστροφή τῆς ἐγίνε το 1916.

Αὐτή ἡ μανία των ληλασιῶν ἀπό τα Τουρκοαλβανικά στίφη ἔκανε ίσως τους προγόνους μεγαλοτσελιγκάδες και μεγαλοκτηματίες τους ονομαστοὺς Ζερματινοὺς Τσαπαναίους, που στις πλαγιές τῆς Ζέρμας ἔβοσκαν τις πολλές χιλιάδες ἀπό τα γιδοπρόβατά τους, να φύγουν τῆν ἀρπακτική μανία τους και να ἔλθουν μ' ὄλο τους το βιό στο Μορίχοβο (περ. Μοναστηριού) και

στερα μέρη, μακριά ἀπό τις μεγάλες οδικές ἀρτηρίες, και ἀπό ἐπισφαλὴ ἀστικά κέντρα». Ἐτσι ἐξηγείται γιατί πολλά χωριά τῆς Ἡπείρου εἶναι κτισμένα στις πλαγιές των βουνῶν και οι κάτοικοί τους ἀσχολοῦνται κυρίως με τῆν κτηνοτροφία. Πρβλ. και βλ. Μ. Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, *Ἡ Ἡπειρος στα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας και ἡ Ἐθνική ἀναγέννηση*, Ἰωάννινα 1982, σσ. 8-9.

1. Βλ. σχετικά και συνοπτικά. Γ. Μ. Σαρηγιάννη «Ἡ Ἐθνογραφική σύνθεση και το Ἐθνικό ζήτημα στον Ἡπειρωτικό χώρο» στο: *Ἡπειρωτικό Ἡμερολόγιο* Ἰωάννινα 1986, σ. 299 σημ. 2.

2. Κ. Δ. Στεργιόπουλου, «Τοπωνυμικὸν τῆς Ἐπαρχίας Κονίτσης», *Ἡπειρωτικά Χρονικά* 1934, σ. 241. Ἀκόμη βλ. Ε. Σούρλα, «Ἐπαρχία Κονίτσης και Ἀλβανοὶ Μπέηδες», *Ἡπειρωτικά Χρονικά* τ. 12ος, σ. 151--159, ὁ οποίος σημειώνει: «Ἡ ιστορία τῆς Ἐπαρχίας Κονίτσης εἶναι στενώτατα συνδεδεμένη με τας ἐπιδρομὰς ἰδίως των ἐκ Κολωνίας (Ἐρσέκας) Ἀλβανῶν Μπέηδων και Ἀγάδων».

3. Θ. Γεωργιάδη, ὁ.π. σσ. 87--99.

μετά στον Τύρναβο¹. Ονομαστοί τσοπαναίοι υπήρξαν τα δύο πλούσια αδέλφια Νικολάκης και Δημητράκης που στην περιοχή του Μοναστηριού (Μηλόβιστα) νοίκιαζαν λιβάδια για τα κοπάδια τους (είχαν 2.000 πρόβατα) την καλοκαιρινή περίοδο, ενώ το χειμώνα τα παραχείμαζαν στον Τύρναβο (Τατάρ = Φάλαινα), όπου διέθεταν 5.000 στρέμματα χωράφια². Στη Ζέρμα σώζονται μέχρι σήμερα τα χωράφια τους με την επωνυμία Τσαπανέϊκα κοντά στα Παπαθανασέϊκα.

Οι επιδρομές των Τουρκαλβανών - Κολωνιατών συνεχίζονται για ενάμισυ αιώνα από το 1770 μέχρι τα νεώτερα χρόνια. Έτσι ο Παπαπούρλας από το χωριό μας Ζέρμα (Πλαγιά) του Γράμμου φεύγει το 1836 και εγκαθίσταται στην κορυφή Βοΐου. Είναι ο γενάρχης των Παπαγιάννηδων σ' αυτό το χωριό³.

Και το μοναστήρι της Ζέρμας εξαιτίας της ευημερίας του και της άνθησής του, δέχεται κατά καιρούς τις επιδρομές των Κολωνιατών ληστών. Η παράδοση που είναι διαδεδομένη μέχρι σήμερα στους γεροντότερους Ζερματινούς αναφέρει πως, όταν το Μοναστήρι διέθετε εβδομήντα κεφάλια βόδια, ήρθαν οι Κολωνιάτες και τα πήραν τη νύχτα από τους στάβλους του μοναστηριού που βρίσκονταν στο Παλιό-αχούρι. Τα πήγαιναν προς την Αλβανία. Ο ηγούμενος του μοναστηριού πήρε την εικόνα και την έβγαλε έξω από το Καθολικό και της είπε: «Δεν είσαι ικανή να φυλάξεις την περιουσία σου». Το θαύμα έγινε: Οι Κολωνιάτες ληστές μάλωσαν μεταξύ τους και τα βόδια γύρισαν μόνα τους στις Πλαγιές της Ζέρμας⁴. Δεν μπορούμε, φυσικά, με τα στοιχεία που έχουμε να τοποθετήσουμε ιστορικά το γεγονός αυτό. Εκείνο όμως που μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα είναι ότι οι πλιατσικολόγοι Τουρκαλβανοί - Κολωνιάτες συνέχιζαν τις ληστρικές τους επιδρομές μέχρι τα νεότερα χρόνια, λίγο πριν την απελευθέρωση, γιατί έχουμε άλλες γραπτές μαρτυρίες γι' αυτό. Έτσι σε Θεσσαλονικιώτικη εφημερίδα διαβάζουμε: «Οι ληστεύσαντες προ ημερών τον ηγούμενον της μονής Ζέρμας και τον εκ Μαυροβουνίου διδάσκαλον μετέβησαν εις τον παρά την Κόνιτσαν Τεκέν και εξήτησαν χρήματα από τον Μπαπάν. Τοιαύτη προσπάθεια των αχρείων τούτων να τολμήσωσι να βεβηλώσωσι ιερά σκηνώματα, και να εκβιάσουν ηγουμένους μοναστηρίων, μπατάδες τεκέδων, να ληστεύσωσιν πτωχούς διδασκάλους και να κακουργώσι εναντίον προσώπων ιερωμένων, είτε Χριστιανών, είτε μουσουλμάνων είναι άξια πάσης και σκληράς τιμωρίας όχι μόνον εκ μέρους της κυβερνήσεως,

1. Εφημερ. Αθ. «Πύρρος» αρ. Φ. 132/3-11-1905, σ. 4.

2. Βλ. Γ. Θ. Λυριτζή, *Η Εθνική Εταιρεία και η Δράσις αυτής*, Κοζάνη 1970, σ. 189.

3. Λ. Αθ. Παπαϊωάννου, *Η κορυφή Βοΐου*, Θεσ/νίκη 1973, σ. 17.

4. Μ' όλη την απλοϊκότητα που κρύβει η διήγηση, το περιστατικό πρέπει να θεωρηθεί αληθινό, γιατί μαρτυρείται από πολλούς πληροφοριοδότες και είναι ακόμα ζωντανό στη μνήμη των μεγαλύτερων. Πληροφορίες πήρα απ' τη γιαγιά μου Ουρανία Τσάγκα (γεν. 1895), τον παππού μου Παπαηλία Παγούνη (γεν. 1893) και άλλους Ζερματινούς.

αλλά και υπό οιοδήποτε πολίτου...»¹.

Οι Ζερματινοί σ' αυτές τις ληστρικές επιδρομές και στην τουρκική καταπίεση δεν αντέδρασαν μόνο με τα «αναθέματα» και τη φυγή. Από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας, ήταν όλοι αφοσιωμένοι στην ιδέα της απελευθέρωσης και αυτοί αναγκάζονταν να πληρώνουν δυσβάστακτους φόρους. Οι φόροι που πλήρωναν οι Ζερματινοί για να μη δίνουν δικαιώματα και να αποφεύγουν το συρσιμό τους στα δικαστήρια ήταν: α) Ο Κεφαλικός φόρος για τη στρ/κή τους θητεία 40 γρόσια το χρόνο. β) Το «τζελέπι» για τα σφαχτά = ζώα γ) Το «βιργί», φόρος κτηματικής περιουσίας αναλόγως των στρεμμάτων. δ) Δεκάτη ή Δέκατο, το 10% της ετήσιας παραγωγής². Τους φόρους μάζευαν οι Μουχτάρηδες, οι οποίοι διαδέχτηκαν τους Κοτσαμπάσηδες και οι οποίοι, ήταν και οι δύο φιλότουρκοι. Οι Μουχτάρηδες έπαιρναν τα καλύτερα χωράφια να καλλιεργήσουν, αντιπροσώπευαν στην κοινότητα τον πάρεδρο και έχοντας εξουσία έδιναν στους φτωχότερους τα «μπριτζίδια» δηλ. τα ακατάλληλα για καλή σπορά χωράφια. Τους Μουχτάρηδες τοποθετούσε η τουρκική διοίκηση και η θητεία τους άλλαζε κάθε πέντε χρόνια. Σπουδαιότεροι Ζερματινοί Μουχτάρηδες ήταν: 1) Ο Γ. Καραγιάννης 2) Ο Γ. Παγούνης 3) Ο Δ. Μήτσης 4) Ο Μ. Τσάγκας 5) Ο Κ. Παπαθανασίου 6) Ο Μ. Λίνας.

Το ότι οι Ζερματινοί ήταν πιστοί στην ιδέα της απελευθέρωσης προσμαρτυρείται και από το παρακάτω δημοτικό τραγούδι της τάβλας, που τραγουδιέται με πάθος στα πανηγύρια και τους γάμους της Ζέρμας.

*Βγήκα ψηλά και πλάγιασα
σε πέτρα γιέ μου σε λιθάρι
Αχ. Και εκεί ήταν μνήμα
γιέ μου κλέφτικο
χαμένο παλληκάρι.
Αχ. Δεν τόδα ο μαύρος
και το πάτησα
απάνω στο κεφάλι.
Κι ακούω το μνήμα να βογγά
βαριά ν' αναστενάζει
πάρε αδελφέ μου το κορμάκι μου
και θάψ' το στο χωριό μας³.*

Οι Τουρκαλβανοί καταπίεζαν μέ κάθε τρόπο τους Ζερματινούς έχοντας

1. Εφημ. Θεσ/νίκη «Νέα Αλήθεια» Έτος 3ο, 1911-1912, αριθ. 67 (13-8-1911, σ. 2).
2. Οι ονομασίες των φόρων γράφονται, όπως ακριβώς μας τις είπαν και μας τις εξήγησαν οι πληροφοριοδότες.
3. Τραγούδι «νουμπέτι», της τάβλας, όπως μέχρι των ημερών μου τραγουδιέται.

πολλές φορές βοηθούς τους και ντόπιους ανθρώπους, κοντοχωριανούς φιλότουρκους, οι οποίοι συνέπρατταν στα σχέδιά τους, όπως φαίνεται από το παρακάτω χαρακτηριστικό τραγούδι.

*Τι χάλεβες, τι γύρευες στο έρημο το Ντέντσκο.
Πήγα να μείνω μια βραδυά, πήγα να ξημερώσω.
Κι αυτοί οι Ντεντσιώτες τα σκυλιά, σκυλιά παραδομένα.
Χαμπέρι δίνουν στην Τουρκιά, χαμπέρι δίν' στ' ασκέρι.
Ταχιά να βγήτε παγανιά, ταχιά να βγει τ' ασκέρι.
Να πιάσον τον Τόλη και τον Γιάν' Παπά
κι αυτόν τον Γιώργο Μπήτο.
Στο Λεσκοβίκι τσ' πήγαιναν στο
Λεσκοβίκο τσ' πάνε¹.*

Η χρήση δε των ράχων και των βουνών της Ζέρμας για ενταφιασμό κλεφτών με τη χαρακτηριστική, όπως σώζεται μέχρι σήμερα λέξη «μνημούρια» αποτελεί μια επί πλέον ένδειξη πως η Ζέρμα, στην Τουρκοκρατία, ήταν ορμητήριο κλεφτών.

Οι Ζερματινοί συνεχίζοντας την ιστορική πορεία του γένους μέσα στη δουλεία αντιστέκονται με κάθε πρόσφορο σ' αυτούς τρόπο και μέσο. Πάνω στα βουνά που ζούσαν αψηφούσαν τα πάντα και «με τ' άρματα στο χέρι» προσπαθούσαν να επιβιώσουν και να οργανώσουν την αντίστασή τους. Το Μοναστήρι της Ζέρμας είναι το λιμέρι των «απροσκύνητων», δηλ. των κλεφτών. Οι Ζερματινοί κλέφτες προστίθενται στην αλυσίδα των ηρωϊκών κλεφτών του Γένους, που όλα τα χρόνια της σκλαβιάς προετοίμαζαν το μεγάλο ξεσηκωμό. Τα υψώματα των βουνών της Ζέρμας φέρνουν ονόματα κλεφτών και καπεταναίων. Έτσι η τοποθεσία «Ζιάσακας» χρησιμοποιείται από τους Ζερματινούς κλέφτες ως καραούλι².

Ο καπετάν Τζαντήλας, σύμφωνα με αξιόπιστη πληροφορία, θυσιάστηκε στον απελευθερωτικό αγώνα³. Σύγχρονός του ο κλέφτης Ποδάρας στα νεώτερα

1. Γράφτηκε στις 7 Μαΐου 1978, όπως μας το είπε η Χρυσανγή Τσάγκα, σύζυγος του ιερέα Κώστα Τσάγκα (γεν. 1883) το γένος Γκατζογιάννη (γεν. 1888). Το Ντέντσκο ή Δέντσκο (ν. Αετομηλίτσα) το 1920 είχε πληθ. 64 κατοίκους. Το 1926 είναι προσαρτημένο στο Λούψικο, ενώ το 1939 υπήχθη στην Επ. Καστοριάς και το 1950 εκ νέου στην Επ. Κονίτσης. Είναι χωριό Βλαχόφωνο, οι κάτοικοί του είναι όλοι κτηνοτρόφοι νομάδες και το καλοκαίρι μόνο βρίσκονται στην Αετομηλίτσα. Βλ. Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων, Νομός Ιωαννίνων, Αθήναι Ιαν/ριος 1962, σσ. 493.

2. Βλ. Κ. Δ. Στεργιοπούλου, «Τοπωνυμικόν...» ό.π. σ. 244.

3. Γραπτή μαρτυρία του συγχωριανού μας δασκάλου Θωμά Μήτση, όπως του την διηγήθηκε ο Παπαγιάννης Παγούνης (απεβ. 1936).

χρόνια της απελευθέρωσης της Ηπείρου, είναι ο φόβος και ο τρόμος των Τούρκων¹.

Οι κλέφτες όμως της Ζέρμας που ξεχώρισαν ιδιαίτερα για τη δράση τους και την παλληκαριά τους και συνέβαλαν πολύ στα απελευθερωτικά κινήματα στην λάκκα Σαρανταπόρου ήταν:

Α. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΔΑΜΟΣ:

Ἦταν περίφημος κλέφτης γεννημένος στη Ζέρμα. Το επίθετο Αδάμος υπάρ-

1. Ο Π. Μήτσος του Κων/νου (γεν. 1895) μου διηγήθηκε το παρακάτω περιστατικό που του έμεινε νωπό στην παιδική του μνήμη και το οποίο καταγράφω: «Ἦμουν δεν ἦμουν 10 χρονών και γύριζα από το σχολείο στο σπίτι μου. Φορούσα ένα καπέλο κόκκινο και κρατούσα τη σάκκα μου. Στο δρόμο με συνάντησαν δύο ένοπλοι Τούρκοι. Μου πήραν το κόκκινο καπέλο και τη σάκκα μου και μου ξέσκιζαν το βιβλίο. Ἦλθε όμως ο Ποδάρας μαζί με τον Αντώνη Μήτση και απόπλισε τους Τούρκους». Ο ίδιος μας είπε, πως ο Διονύσιος Παπαδάτος, ο επονομαζόμενος Κουτλουμουσιανός, τελευταίος ηγούμενος της Μονῆς Ζέρμας το 1912 είχε οργανώσει ολόκληρο λόχο από Ζερματινούς αντάρτες και βοήθησε σημαντικά στην απελευθέρωση. Ὀπλισε το λόχο με όπλα που πήγαν και τα πήραν από τη Λαψίστα (Νεάπολη Κοζάνης). Είχε δε φέρει ξύλα με σκοπό να ιδρύσει ανώτερο σχολείο στο μοναστήρι. Ἦλθε στη Ζέρμα από το Ἅγιο Ὄρος, τη μονή Κουτλουμουσίου μετά από προτροπή Ζερματινών μαστόρων οι οποίοι δούλευαν στα εκεί μοναστηριακά συγκροτήματα, φανερά μὲν να οργανώσει το μοναστήρι της Κοιμήσεως Θεοτόκου Ζέρμας, κρυφά δε να ενισχύσει το αγωνιστικό φρόνημα των Ζερματινών και των κατοίκων των γύρω χωριών και να καταστήσει το μοναστήρι χώρο ανάπτυξης της πνευματικής και κοινωνικής ζωῆς αλλά και κέντρο της πολιτικής δράσης με στόχο την απελευθέρωση. Ἦταν σπουδαίος «αντάρτης» ἔλεγαν χαρακτηριστικά οι γεροντότεροι, ο δυναμικός αυτός κληρικός. Τον θαύμαζαν ακόμη και οι Ἀλβανοί. Φέρεται ως ηγούμενος της μονῆς Ζέρμας σύμφωνα με την αποτύπωση της προσωπικής του σφραγίδας, την οποία έβαζε στην επίσημη αλληλογραφία και στα έγγραφα του μοναστηρίου από το 1903. Είναι ο ηγούμενος, ο οποίος αλληλογραφούσε με το δάσκαλο Χ. Ρεμπέλη (1910) για να δημοσιευθεί από το δεύτερο, μετά από αρκετά χρόνια στα *Ηπειρωτικά Χρονικά* (1930) η Ιστορία της μονῆς Ζέρμας. Είχε τότε δέκα καλόγερους το Μοναστήρι. Από την αλληλογραφία αυτή μπορούμε να βγάλουμε τα εξής συμπεράσματα: α) Ο Διονύσιος Παπαδάτος, ήταν λόγιος κληρικός μνημένος στην ιδέα της απελευθέρωσης της Ηπείρου β) Η πρώτη ύλη για τη συγγραφή του άρθρου του Χ. Ρεμπέλη στα *Ηπειρωτικά Χρονικά* με τον τίτλο «Ιερά μονή Ζέρμας», στάλθηκε σ' αυτόν από τον Διονύσιο Παπαδάτο ηγούμενο της μονῆς. Διετέλεσε επί 10ετία και πλέον ηγούμενος, αλλά μέχρι στιγμῆς δεν γνωρίζουμε τι έκανε μετά την απελευθέρωση, ούτε και το τέλος του. Ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες λένε πως έφυγε για την πατρίδα του τη Ζάκυνθο, από όπου και κατήγετο. Σε αλληλογραφία μας που έγινε με την μονή Κουτλουμουσίου του Ἁγίου Ὄρους (3/16 Μαΐου 1980), δεν διευκρινίστηκε η σχέση του τελευταίου ηγούμενου της μονῆς Ζέρμας, ο οποίος υπέγραφε «ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΑΝΟΣ» με τη μονή Κουτλουμουσίου του Ἁγίου Ὄρους. (Βλ. Γ. Παΐσιου, *Μικρά Συμβολή εις την Ιστορίαν της Εκκλησίας Ἐπισ. Βελλάς και Κονίτσης*, Ιωάννινα 1969, σ. 78 και Ιω. Β. Τσάγκα, *Ιερά Κοινοβιακή μονή Ζέρμας* στο: *Κόνιτσα* τεύχ. 33, Σεπ. 1982, σ. 97). Το αρχείο της μονῆς Κουτλουμουσίου μέσα σ' αυτή τη 10ετία δεν έχει δεόντως μελετηθεί, ώστε να μας δώσει στοιχεία καταγωγῆς των Κουτλουμουσιανών μοναχών, οι οποίοι στο πλείστον τους ἦσαν Ἐπτανήσιοι και μάλιστα Ζακύνθιοι. Βλ. Μωυσέως Μοναχού, *Ἡπειρώτες Κουτλουμουσιανοί* στο *Ἡπειρωτικό Ἡμερολόγιο*, Ιωάννινα 1987, σσ. 68-78.

χει μέχρι σήμερα σε ικανό αριθμό οικογενειών της Ζέρμας, ενώ η περιοχή που είχαν παλαιότερα οι Αδαμαίοι, ονομάζεται Αδαμέϊκα και η πηγή που έπαιρναν νερό φέρει το όνομα στο Αδαμοπήγαδο ή Στ' Αδάμ' το πηγάδι. Τον Νικόλαο Αδάμο κυνηγούσαν οι μπέηδες να τον πιάσουν, γιατί προξενούσε μεγάλο κακό στους Τούρκους. Στην Αρένα τον έπιασαν οι Τούρκοι και τον πήγαιναν δεμένο να τον θανατώσουν. Στη Γέφυρα της Ζέρμας στο Σαραντάπορο, στα «σιάδια» που υπήρχαν από το μέρος της Ζέρμας κάθισε η συνοδεία να ξεκουραστεί και να διασκεδάσει.

Ο αρχηγός της παρέας, Τούρκος αξιωματούχος θαύμασε τη λεβεντιά του Αδάμου. Ήταν γεροδεμένο παληκάρι, περήφανο και γενναίο και πρότεινε να χορέψει ο φουστανελοφόρος Αδάμος. Ο χορός του παληκαριού έκανε τέτοια εντύπωση στον αρχηγό των Τούρκων, ώστε του χάρισε τη ζωή.

Τον καλόπιασε, όμως να μην ενοχλεί στο εξής τους Τούρκους και να σέβεται τα όργανα διοίκησης. Ο Αδάμος όμως κλέφτης φοβερός και περήφανος για την καταγωγή του με περισσότερη μανία αντιτάχτηκε στους κατακτητές. Η προφορική παράδοση αναφέρει, χωρίς αυτό να είναι τεκμηριωμένο, πως τελικά οι Τούρκοι τον σκότωσαν με «μπαμπεσιά» (δόλο, απάτη) στη Βουχωρίνα Βοΐου. Ο θάνατός του ήταν φοβερό πλήγμα για τους Ζερματινούς, που, εμπνευσμένοι από τον άδικο χαμό του, έπλασαν το παρακάτω παραπονιαρίκο δημοτικό τραγούδι:

*Ήταν πικρή η άνοιξη
πικρό το καλοκαίρι
Νικόλ' Αδάμο μου.
Βγήκαν οι Βλάχοι στα βουνά
Βγήκαν κι οι Βλαχοπούλες
Βγήκαν τα λάγια πρόβατα
με τα λαμπρά κουδούνια
και συ Νικόλαμ' δεν φάνηκες
να βγεις κατά τη Ζέρμα
να ιδείς Νικόλαμ' τους φίλους σου
και τους παλιούς σου μπράτμους.
Να δεις και τη Νικόλαινα
πως σκούζει και φωνάζει¹.*

Β. Ο ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ ΖΕΡΜΑΣ

Το όνομα του οπλαρχηγού αυτού ταυτίστηκε με το όνομα του χωριού

1. Όλα που αφορούν τον Νικόλαο Αδάμο γράφτηκαν σύμφωνα με όσα κατά καιρούς μας διηγήθηκαν πολλοί Ζερματινοί.

μας¹. Του δόθηκε το όνομα του χωριού, γιατί είχε αξιόλογη δράση στην περιοχή του χωριού μας, αλλά και στον ευρύτερο ελληνικό χώρο, αφού υπήρξε μέλος - στέλεχος της Εθνικής Εταιρείας και έλαβε μέρος στην επανάσταση της Δ. Μακεδονίας (1878) και στον ατυχή Ελληνοτουρκικό πόλεμο του (1897).

Στην Αθηναϊκή Εφημερίδα Εστία της 1 Απριλίου 1897, ο απεσταλμένος συντάκτης, περιγράφοντάς τις ύποπτες κινήσεις των Τούρκων και τις εντυπώσεις του από τους τύπους των Ελλήνων καπεταναίων, σκιαγραφεί και την προσωπικότητα του Γιαννούλη Ζέρμα. Ο συντάκτης τις μέρες του πολέμου βρίσκεται στο πεδίο της μάχης μεταξύ των αρματωλών και των καπεταναίων. Το πορτραίτο της προσωπικότητάς του σκιαγραφεί ο ίδιος ο Ζέρμας ως εξής: «Εγεννήθηκα στα '54 στο χωριό Ζέρμα μεταξύ Ηπείρου και Μακεδονίας. Πατέρα δεν εγνώρισα, γιατί μ' άφησε χρονιάρικο. Ο πατέρας μου ήταν οπλαρχηγός, δερβέναγας στη λάκκα τη δική μας. Μια φορά τάβαλε με τους Τούρκους και ήρθε ξαφνικά στο σπίτι. Τότε μονάχα τον είδα. Ύστερα τον σκότωσαν και δεν τον ματαείδα. Στα 1877 εβγήκαμε με τους επαναστάτες και είχαμε τον καπετάν Λεωνίδα καπετάνιο. Πούθεν ήταν ο Λεωνίδας; Από τη Σαμαρίνα, και αφού σκοτώθηκεν ο Λεωνίδας στο Βλάστη εσηκώσαμε 'μεις το μπαϊράκι με τον Νταβέλη».

Έλαβε μέρος ως αρματωλός και σύντροφος του Νταβέλη στην επανάσταση του 1878 της Δ. Μακεδονίας μετά δε την απελευθέρωση της Θεσσαλίας και την προσάρτησή της στην Ελλάδα (1881) διέλυσε το σώμα του, άφησε την Ήπειρο και τη Μακεδονία και αποκαταστάθηκε στο χωριό Τατάρ (ν. Φάλαννα της Λαρίσης) του Τυρνάβου, όπου ζούσε με τη σύζυγό του και έκανε το γεωργό. Εκεί του παραχωρήθηκαν εθνικά κτήματα προς καλλιέργεια. Αξίζει να σημειωθεί ότι ένα χωριό στην όχθη του ποταμού Πηνειού της Λάρισας λέγεται ακόμη και σήμερα «Γιαννούλης». Πριν φύγει για το Ελληνικό ο Ζέρμας έσφαξε όλους τους άνδρες του φυλακίου (Τούρκους, χωροφύλακες) που ήταν στην

1. Βλ. Ιωάννη Β. Τσάγκα. «Ο Ζέρμας Γιαννούλης, Ανάτυπο από το περιοδικό «Κόνιτσα» (Αθήνα 1980) όπου περισσότερα στοιχεία και βιβλιογραφία. Με άλλο άρθρο μας, που δόθηκε για δημοσίευση στο περιοδικό «ΚΟΝΙΤΣΑ» αλλά μέχρι τώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές δεν δημοσιεύθηκε ακόμη υποστηρίξαμε τα εξής για την ονομασία του ονόματος του χωριού μας:

Α' Ζέρμα εκ του πληθ. του ουδ. επιθέτου έρημος το οποίο σε παραφθορά αντί έρημα λέγεται κυρίως στη Χερσαία Ελλάδα, έρμα: «Απ' τα έρμα τρώει ο λύκος». Δεν είναι καθόλου απίθανο να προέρχεται με την προσθήκη του ζ το όνομα Ζέρμα, εις του έρμα, γιατί ως απρόσιτος και ακατοίκητος τόπος μπορεί να ήταν κάποτε.

Β' Ζέρμα εκ του γέρμα, με τη μετατροπή του γ σε G ή Z. Συνηθισμένη φράση είναι: «Του ηλίου το γέρμα» δηλ. η Δύση του. Τη Ζέρμα τη βλέπει ο ήλιος μέχρι τη Δύση του, ενώ όπως προαναφέρθηκε το 1955 μετονομάστηκε η από το 1919 κοινότητα Ζέρμας σε Πλαγιά, πρόσφατα ο νέος οικισμός Πλαγιάς (Ζέρμας) στη θέση «Κρούσιανα» με σύμφωνη γνώμη του Κοινοτικού Συμβουλίου και απόφαση του Νομάρχη Ιωαννίνων ονομάστηκε ξανά Ζέρμα. Βλ. ΦΕΚ Β', Φ. 369/19-5-1989 και ΦΕΚ Β' 467/7-7-88.

Πυρσόγιαννη και φώναζε στην πλατεία της: «Βγάτε Λάτσηδες να πάρτε κρέας»¹. Η καταγωγή του κρατούσε από το γένος των Κουρλαίων από το χωριό μας, τη Ζέρμα.

Τα παιδικά και εφηβικά του χρόνια ήταν τσομπάνος στο Γιώργο Μήτση. Το 1897 ήταν σαράντα τριών ετών, κανονικού αναστήματος με κεφαλήν Ηπειρώτη και πλούσια γενειάδα. Φημίζονταν για τη γνωστικότητά του, την στρατηγικότητά του και την ανδρεία του, τον χαρακτήριζε δε μεγάλη μετριοφροσύνη. Η εφημερίδα Ακρόπολις στις 2 Απριλίου 1897 μας πληροφορεί: «Οι δύο σταυραετοί των επαναστατών. Ο Ζέρμας προχωρεί, ο Νταβέλης μάχεται. Ο στρατηγικώτατος και εις άκρον γενναίος και περινούστατος ηπειρώτης Ζέρμας προπορευόμενος διήλθε το ποταμόν Βενέτικο, απωθήσας τους Τούρκους φρουρούς και βαίνει παρά τα Γρεβενά...». Φόρεσε χρυσοκέντητη επιδεικτική στολή —μόνο αυτός με τον Νταβέλη— αλλά δεν δέχτηκε να φωτογραφηθεί από τους ανταποκριτές των δικών μας και ξένων εφημερίδων. Έτσι η εφημερίδα Εστία φιλοξένησε το σκίτσο του, το οποίο σκισάρισε ο Δανός ζωγράφος Μπάγγε. Ο Παύλος Μελάς ο πρωτομάστορας του Μακεδονικού αγώνα, ο οποίος τον γνώρισε έγραψε: «Είναι έκτακτος, 40 ετών, μάλλον ψηλός, μελαχροινός με μαύρα γενειά, συμπαθεστάτης όψεως, χωρίς να είναι ωραίος. Είναι ο ευφυέστερος, ο επιτηδειότερος και ιπποτικώτερος όλων· ο πλέον μετριοφρων και αξιόλογος. Τον σέβονται και τον αγαπούν όλοι. Και αυτός ο Νταβέλης, ο οποίος έρχεται μετ' αυτόν ως προς την αξία τον αναγνωρίζει ως ανώτερόν του»².

Υπήρξε βασικό στέλεχος της Εθνικής Εταιρείας, αφού ορκίστηκε «αδελφός» της στις 13 Φεβ. 1897. Σφιχταγκαλιασμένος με τα χώματα της γης που γεννήθηκε, φιλελεύθερος και φιλόπονος ζούσε εκεί στα βουνά και στις πλαγιές τη δύσκολη ζωή του. Οι Τούρκοι ήταν γι' αυτόν αυτοί που του στερούσαν τη λευτεριά. Γι' αυτό βγαίνει στα βουνά, ως κλέφτης και πρωτοπαλήκαρο. Στο σώμα του εντάσσονται άνθρωποι από τα γύρω χωριά, όπως από το Επταχώρι Καστοριάς. Αυτό προσμαρτυρείται και από το παρακάτω δημοτικό τραγούδι:

*Τρία πουλάκια κάθονταν στον Αηλιά,
στη Φούρκα
τόνα τηράει το Μπουρμπουτσκό, τάλλα
τηράει τη Ζέρμα
το τρίτο το μικρότερο μοιριολογάει και
λέει.*

1. Γραπτή μαρτυρία του δασκάλου Θωμά Μήτση.

2. Μελά Ναταλίας, Παύλος Μελάς, Αθήναι 1964, σ. 83.

* — Τίν' το κακό που έπαθις και η συμφορά
 η μεγάλη.
 τα παληκάρια σούφυγαν ο Κώτσιους κι
 ο Βαρβέρης
 σούφυγι κι ο Ψυχουγιός κι ο Κώστας
 ο Στυρνάρας
 που ήταν μπαϊράκι στα πιδιά και φλάμπουρου
 στους κλέφτις.

Γύρισμα: Γειά σου Ζέρμα μου, Γιαννούλη
 Γέρμα μου.

Οι Τουρκαλβανοί τον κυνηγούν και μάλιστα οι μπέηδες του Μπαρνπανιού (χωριό στην Ελληνοαλβανική μεθόριο), όπως ο Ζάλιο Μπέης και ο Φημ. Μπέης. Αυτό διαπιστώνεται από το δημοτικό άσμα που αναφέρεται στο χρόνο που ο ονομαστός για την περιοχή οπλαρχηγός Γιαννούλης Ζέρμας εντάχτηκε στο σώμα των κλεφτών και άρχισε την επίσημη κλέφτικη ζωή του ως καπετάνιος.

Το λεν' οι κούκοι στα βουνά κι οι πέρδικες στα πλάγια.
 Το λέει κι ο πετροκότσιφας στα κλέφτικα λημέρια.
 Βγήκαν οι κλέφτες στα βουνά, ψηλά στα κορφοβούνια.
 Νταβέλης πάει στο Σμόλικα, Γιαννούλης στη Μπριάζα,
 Χορμόβας πήρε τα ριζά, την άκρη την Αρίνα
 και πήγε και λημέριασι στη Ζιάμπιανη από πάνου.
 Και κει που τρώγαν κι έπιναν και ψιλοτραγουδούσαν
 το караούλι φώναξε, το караούλι λέει:
 «Γλέπω ανθρώπους πόρουνται, ανθρώπους λερωμένους.
 Μήν' ο Νταβέλης έρεται, μην' ο Γιαννούλης Ζέρμας;
 Ουδ' ο Νταβέλης έρεται, ουδ' ο Γιαννούλης Ζέρμας.
 Μόν' είναι ο Ζάλιος πόρεται, ο Μπέης του Μπουρυτάν».
 Χορμόβας σαν τ' απείκασε αρπάζει τ' άρματά του.
 Και το Σουλιώτη φώναξε και του Σουλιώτη λέει:
 «Σουλιώτη πάρε, τα παιδιά, πιάσε το πέρα μέρος.
 Και συ θανάσ' Καταραχιά, πιάσε το δώθε μέρος.
 Κι εγώ θα πάρω το κακό, τα πλάγια της Αρένας.
 Για να τους πιάσω ζωντανούς τον Τσίμα και το Ζάλιο.

Οι Ζερματινοί αντάρτες στον απελευθερωτικό αγώνα της Ηλείου το 1913 με αρχηγό και συντονιστή τον τελευταίο ηγούμενο της Μονής Ζέρμας, τον Διονύσιο Παπαδάτο τον Κουτλουμουσιανό, έδωσαν το παρόν. Με τον ανταρτοπόλεμο που έκαναν απασχολούσαν ικανό αριθμό τουρκικών δυνάμεων και διευκόλυναν έτσι τις επιχειρήσεις του ελληνικού στρατού στην υπόλοιπη

Ελλάδα. Το μοναστήρι όπως προαναφέραμε, ήταν το κέντρο της πολιτικής δράσης των ανταρτών της Ζέρμας, που συνέβαλαν αποφασιστικά στην απελευθέρωση της Ηπείρου. Οι γεροντότεροι διηγούνται πως πολλοί από τους αντάρτες αυτής της περιόδου φύλαγαν μέχρι τελευταία τη φουστανέλα με τα τσαρούχια και τη φορούσαν στα πανηγύρια και στις Εθνικές γιορτές με αναπτερωμένο το εθνικό τους φρόνημα.

Αλλά και στο μικρασιατικό πόλεμο οι Ζερματινοί έδωσαν το παρόν. Ο παππούς μου Παπαηλίας Παγούνης που υπηρέτησε ως Λοχίας, με δάκρυα στα μάτια μου έλεγε πολλές φορές τα δεινοπαθήματα του Ελληνικού στρατού σ' αυτόν τον πόλεμο. Τέσσερις συγχωριανοί μας σκοτώθηκαν σ' αυτόν τον πόλεμο, ενώ ένας τραυματίστηκε¹.

Η Ζέρμα, ως παλαιότερος οικισμός κοντά στο μοναστήρι συγκέντρωσε τα παλαιοχώρια «Καρνές», «Παληοχώρι», «Λίμνες», «Κοσαρτσκό» σ' ένα μεγάλο χωριό πριν το 1750. Η επιγραφή αυτή υπάρχει στην πέτρινη βρύση του χωριού μας. Οι γεροντότεροι τοποθετούν την ίδρυση του χωριού με την ίδρυση του μοναστηριού στη θέση «Σιλιο», με κεντρική Εκκλησία τον Αη-Θανάση, που βρίσκονταν πιο κοντά στο μοναστήρι και νεκροταφείο, την Αγία Βαρβάρα. Έχουμε κι εδώ σύμπτυξη παλαιοχωρίων, όπως συνέβη με το γειτονικό Επταχώρι Καστοριάς ίσως εξαιτίας της αύξησης του πληθυσμού, της αυξανόμενης ανάγκης συσσωμάτωσης, συναδέλφωσης και αλληλοβοήθειας όλων των Ελλήνων για την αποτίναξη του Τουρκικού ζυγού, αλλά και της ανάγκης ασφάλειας, εξαιτίας των ληστών που δρούσαν σταθερά και σταδιακά στην περιοχή μας.

Το μοναστήρι αυτή την εποχή της Τουρκοκρατίας και μέχρι την απελευθέρωση γίνεται το κέντρο, όχι μόνο της πολιτικής δράσης, αλλά ο πυρήνας της κοινοτικής ζωής με το να συγκεντρώνει γύρω του τα απομακρυσμένα παλαιοχώρια. Έτσι ανεπιφύλακτα από ένα σημείο και μετά η ζωή της Ζέρμας πρέπει να ταυτισθεί με το μοναστήρι και την ιστορία του. Οι συνοικισμοί που απετέλεσαν αρχικά την κοινότητα ήταν: α) Η Ιερά Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου Ζέρμας και β) Η Ζέρμα. Αναγνωρίστηκε δε ως κοινότητα με το Β.Δ. της 7-8-1919 ΦΕΚ Α' 184/1919, έξι χρόνια μετά την απελευθέρωση του 1913.

Από την παρουσίαση που προηγήθηκε αναφορικά με τα ευρεθέντα ιστορικά και άλλα στοιχεία, που αφορούν το χωριό Ζέρμα Ιωαννίνων προκύπτει ότι:

Η Ζέρμα της Κόνιτσας, ως παλαιότερος οικισμός κοντά στο ομώνυμο μοναστήρι συγκέντρωσε πριν το 1750 τους μικρότερους οικισμούς σ' ένα μεγάλο χωριό.

1. Φονευθέντες: Μήτσης Αχιλλέας, Παπαδημητρίου Χρήστος, Τσάγκας Χρήστος, Χάτσιος Αθανάσιος.

Τραυματισθείς: Παπαδημητρίου Νικόλαος.

Το μοναστήρι της Ζέρμας σύμφωνα με τη σωζόμενη αποτύπωση της σφραγίδας του ιδρύθηκε το 1618.

Ἡ ζωή του χωριού, ἀπὸ ἓνα σημεῖο καὶ μετὰ ταυτίστηκε, με τὸ μοναστήρι.

Οἱ Ζερματινοὶ τὰ χρόνια τῆς ὑστερῆς Τουρκοκρατίας ἀσχολοῦνται με τὴ γεωργία, τὴν κτηνοτροφία καὶ τὴ μαστορική.

Πληρώνουν φόρους στὴν Τουρκικὴ διοίκηση (Βιλαέτι Ἰωαννίνων).

Παράλληλα δέχονται τὴν ἀρπακτικὴ μανία τῶν Κολωνιατῶν ληστῶν.

Οργανώνουν τὴν ἀντίδρασή τους σ' αὐτὴ τὴ διπλὴ καταπίεση:

α) Με τὴ συσσωμάτωσή τους στὴ μικρὴ κοινωνία τοῦ χωριού (Μπλούκια μαστόρων - κοινοτισμός - επιτροπές κ.λ.π.). β) Με τὸ κίνημα τῶν κλεφτῶν.

Τὸ μοναστήρι τῆς Ζέρμας ἦταν γιὰ τους «ἀπροσκύνητους» τὸ κέντρο πολιτικῆς δράσης, ἀφοῦ ὁ τελευταῖος ηγούμενος Διονύσιος Παπαδάτος ὠργάνωσε λόχο Ζερματινῶν ἀνταρτῶν στὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τοῦ 1913.

Οἱ Ζερματινοὶ κλέφτες ποὺ βγήκαν στα βουνά πρὶν τὸ 1913 καὶ κατὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα βοήθησαν σημαντικὰ στὴν ἀποτίναξη τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ. Σπουδαιότεροι ἀπὸ αὐτοὺς υπῆρξαν: Α) Ὁ Νικόλαος Αδάμος καὶ Β) Ὁ Γιαννούλης Ζέρμας.

ΙΩΑΝΝΗΣ Β. ΤΣΑΓΚΑΣ

